

kem családot, szelíd omlású termő életet.“

Mindezek a felsorolt különböző példák, erős túlzottságuk ellenére is, végső gyökereikben mégis komoly és számbaveendő stílusteremtésekre mutatnak. Mit szóljon azonban még a legnyájasabb olvasó is azokhoz az ízetlen viccelődésekhez, amikor az író a legkomolyabb elbeszélése közepett művészi distanciájából kilépve fintort vág a közönsége felé? Egvetlen novellájában, a *Bajkó Zsigmond öngyilkosságában* három helyen is kiszól az elbeszélésből, vágást mérve a keresztény kurzus, a Kisfaludy-Társaság és a Nemzeti Színház tiszteletreméltó művésze, Pethes Imre felé. E ponton az író már alig egy hajszál választja el az operettbuffótól, aki akár egy egyptomi tárgyú énekesjátékból is a legesetlegesebb aktualitásokra tesz célzást — a karzatnak forró tapsaitól kísérve.

Ne legyünk azonban rosszindulatúak a szerzővel szemben. Minden különösége és minden művészi fejelemzetlensége ellenére is annyit meg kell állapítani, hogy többször tagadhatatlan erő lüktet benne, hogy minden sora híven tükrözi vulkánkodó temperamentumát, s hogy stílusformái prózairodalmunknak mai vajjódó korszakára igen jellemzőek.

Galamb Sándor.

Jó szerencsét. Móricz Zsigmond új könyve nem igen alkalmas bírálói hozzászólásra, mivel csak könyvnek új, egyébként Móricznak tizesztendő műve, tehát másfél évtizedes regényírói pályájának első harmadából való, azonkívül pedig alkotásnak is csonka, talán felét sem nyújtja a tervezett egésznek. 1914-ben indult meg közlése a *Nyugatban*, s ez a regény is a nem éppen szokatlan módon készült, írói nyelven: „a közönség előtt“, magyarul: folytatásról-folytatásra. Még a címe is egyre ingadozott: *Élet a Kereszten*, *Jó szerencsét*, *Uff, de fülledt a levegő* s megint *Élet a Kereszten*. A háború kitörtével Móricz abbahagyta írását, azaz — szabatosabban mondva — erőszakosan befejezte, majd nem egyik neves elődje mintájára, aki összekuszált cselekményének megoldásául valamennyi szereplőjét egybeterelte s aztán rájuk gyujtotta a házat s a borzalmas tűzvész leírá-

sával boesátotta el olvasóit. Móricz a szerajevói merénylet híretét hajította csóvával regénye épületére. „Háború“ — mondta az utolsó közleményben a hős. „Háború“ — felelte rá egy másik szereplő, s mintegy elszólta magát, így folytatván: „Hogy ilyen fordulatot vegyen az élet... ilyen vége a regényünknek.“

S ilyen véggel adja ki művét Móricz most könyvben is, csupán pár soros *notabéné*t függesztvén utána: „...Írtam, mert az Élet diktálta: nagynak indult, bőségesnek, fulladt-nak, sokrétegűnek, mint volt Akkor a Sorsunk. S jött a Háború: és felrobbantotta a regényt, mint minden életet. Azóta kilene év mult el: sem változtatni, sem folytatni, sem kiadni nem tudtam; ma itt a könyv, mint történelmi dokumentum.“

Látnivaló, hogy Móricz ezt a művét eszméjében nagynak, fölépítésében sokrétegűnek szánta, talán éppen a történelmi Magyarország multat-bíráló, jelent-rajzoló, jövőmutató korrajzának. De mai kritikusa mindebből csak csekély torzót kap; ítélhet-e így szabadon a meglévő részekből, melyek csak a kompozíció egészében nyerték volna el valódi helyüket és jelentésüket? S ha — némi továbbkötő képességében bízva — mégis következtetni mer az író-elgondolta alkotás sikerére, nem zúditja-e magára a rossz-hiszeműség vádját, vagy éppen az ünneprontását, hiszen a Nyugatban csak az imént sorakozott föl negyven író, hogy Móriczot — húszéves íróága alkalmából — versenyt di-esőitse. Ebben a hódoló füzetben Móricz összehasonlított az ó-, közép- és újkor minden világirodalmi nagyságával, és szerencsésen le is veri valamennyit. Megtudjuk belőle, hogy legalább is Rabelaisnek, Hans Sachsnek meg Aristophanesnek kellene összecsókolózni, hogy olyan igazság, humor és kedvesség keletkezzék, minő Móricz bármelyik egyfelvonásosa. Ady újra lenyomatott kritikája is óva int, hogy valaki „a tyukodi Maupassant“-nak mondja Móriczot, mert az együtt-emlegetés megárthatna — Maupassantnak. Értésünkre esik az is, hogy szerzőnk „az élőszó Michelangelója és Wagnere egyben“. S végül még kéziratban lévő drámájáról azt halljuk, hogy remekmű, amelyet Bánk bán óta irodalmunk nem produkált, a

feltékenység drámája, melyet igazán még meg nem írtak, mert az Othello bizonytalannal nem az.

Ily szertelen túlzásokat nyilván nem bír meg Móricz művészete. Minket inkább az érdekel, megbírja-e a *Jó szerencsét* a maga írójának mértékét, mely szintén nem kisinylendő. Tíz éve is eredeti és erős tehetség volt Móricz Zsigmond, akit senkivel sem lehetett összetéveszteni, legkevésbé pedig a *Nyugat* társaságában. S ma is eléggé elszigetelt helye van ebben a folyóiratban, mely Móriczban főleg az elégedetlenség szellemét vallja a maga lelkéből lelkeztetnek, holott éppen e jegye alapján bizvást odahelyezhetjük őt a régibb magyar pesszimista-realista regényírók sorának végére is, s az ünnepi Móriczszám egyik cikkírója valóban közel jár a lényeghez, midőn Tolnai Lajos emlékét idézi. Nem is a regény — s még kevésbé a dráma — új útjainak egyengetője Móricz, inkább a naturalizmusnak elkésett, de nagy tehetségű és erős — sokszor brutális — egyéniség színeiben fellépő képviselője. Egyszer Kaffka Margitot bírálva, azt vallotta, hogy jó regényt csak az írhat, aki az életét folytatja az írásban is. Ez lényegileg naturalista elv, mert a szemléleti és érzelmi nyersanyag kultuszát követeli s mintegy kirekeszteni a feldolgozás stilizáló szerepét. De melyik regényíró nem stilizál? S melyik nem lendíti túl elgondolását a napihír vagy törvényszéki krónika anyagán vagy akár a maga életének meg nem tisztított nyers materiáján? A művészet ott kezdődik, ahol az élet napirendjébe örök rendet kell teremteni. S e tekintetben egy gyékényen árul a világ minden igazi regényírója, s a naturalista legföljebb abban lelheti kedvét, hogy nem nagyon törölgeti meg a portékáját, hanem amúgy porosan rakosgatja ki a gyékényre; s ha ezt *elvből* teszi: máris stilizál s ha túlzó becsavággal teszi: mulhatatlanul megérkezik a túlzások végállomására, a romantikába. Naturalizmus és romantika társaművészetének megállapítása Zola óta valóban közhely-számba megy.

A *Jó szerencsét*ben Móricz is oly közel kerül a romantikához, mint amennyire Zola sem a *Germinálban* (*Nyugatheli* bírálója a magyar Ger-

minált látja e műben). Regényhős még soha annyira nem emlékeztetett Jókai Berend Ivánjára, mint ez az afféle „korunk hőse”-nek (már mint a háború előtti korénak) szánt Rassovszky bányamérnök, akiről pedig azt a leírást olvassuk, hogy „szőrös lábait görcsösen átfonva” virrasztja át gyötrelmes éjtszakáját. De gyötrelmének motívuma van olyan romantikus, mint akármelyik Jókai-hős gyötrelméé, habár az utóbbinál a szőrös láb elképzelhetetlenebb, akár a francia tragédiában a *mouchoir*.

Öt fejezet készült el Móricz regényéből. Az első egy gömőri bányá, kohó- és gyártelep társulati tanítócskájának vergődő kisember-életét rajzolja, pompás milió-festéssel s a társadalmi osztály-demarkáción esztől-botló derék embernek is igen szemléletes megformálásával. Tomcsányi tanító úr sem individuális beállításban kerül elénk, hanem — Móricz szokott ábrázolómódján — sorsának szociális összefüggéseiben. Kínosan védi a maga szerény presztizsét lefelé, és sóvárogva tekintget minden férfira, aki egy-újjal fogadhatja a köszöntését, s minden nőre, aki finomabb a neki szánt Hrba Juliskánál. Összeütközése támad a pulykamérgű lutheránus pappal, akivel szemben pedig jogában érzi magát: ha török, ha szakad, meg akarja kapni a lakásához járó — mellékhelyiséget. Ez az ügy a tanító úr sorsában középponti fontosságúvá lesz; mikor a regény végén újra találkozunk vele, még mindig ez ügyben instanciázik, akkor már a fellebbviteli fórumnál: a főnök úrnál. Ezenkívül falusi rektorunk életét még az új, rejtélyes múltú szövetkezetesné zavarja meg, aki némi flörtöt kezd vele, de — mint csakhamar kitetszik — pusztán távolibb célokért: „Mért ne fogja puha és finom ujjai közé a gilisztát, amelyet horogra tűz a nagy és nefes hal számára.” A nemes hal: Rassovszky mérnök, akire a telep főnök bővérű felesége is kivetette már hálóját. A szövetkezetesné faggatózása a mérnök felől szegyet üt a tanító fejébe is, az olvasóval pedig szépasszony és mérnök között valami múltbeli kapcsolatot sejtet. A fejezet végén a tanító akaratlanul fültanúja lesz a főnök-pár dísztelen családi jelenetének.

A regény második fejezete — az egész könyvnek nagyobbik fele — a főhős Rassovszky egy napját beszéli el, reggeltől éjtszakáig. A reggel még a tervek és reményeké: a mérnök fölfedezte a titánit titkát, mely korszakalkotásra hivatott a vas-iparban; ezzel a találmánnyal mérhetetlen mennyiségű vasérc kiolvasztása válik lehetővé. A mérnök már magáénak érzi a diadalt és a társulati vezérigazgatóságot. „Robbanó, szakadatlan explodáló fantázia” embere ez a mérnök s afféle valódi „vasember”. Hanem a nő szemek tüzeit nehezen állja. Ertelmi averzióval, de nem minden érzéki olvadás nélkül fogadja a derék főnök Putifárné-hajlamú feleségének meszterkedéseit is. E nevezetes napjának delén azután egy régi, végzetes elágyulásának emléke támad rá tragikus könyörtelenséggel: egyik barátja kiejt egy női nevet, mondván, hogy annak viselőjét a minap megpillantotta Rimaszombatban. Rassovszkyt ez a közlés szinte derékon töri: büntársa ez a nő, nemcsak az ifjonti ballépésben, hanem a következmény eltűntetésében is (a mérnök maga ásta el a csecsemő-holttestet egy fa tövében)! Nemessály vezérigazgató audienciáján azután megint felkorbaesolja a mérnök beesvágását találmánya sorsa, utána pedig érkeiket a telep főnökné esábitása, aki autóval érkezik elébe, hogy sokatigéző entre-nous-t teremtsen. Rassovszky belémelegszik még a tegeződés izgalmába is, holott kevéssel előbb a vezérigazgató szobájában még egészen hatalmába ejtette a női tisztaság fenségének Nemessály Eugénia arcképéről áradó varázsa. Az autóbeli bizalmas kettősnek észrevétlen tanújává lesz a homlokán feldiszitendő főnök úr. A fejezet végén a nyugovóra tért mérnököt megrohanják a mozgalmas nap benyomásai: a titánsav problémája, a főnökné „mérhetetlen melleinek” ingere, a bányatársadalom korkérdései, Eugénia szüzi gloriólája, s végül — főleg! — a rémes mult medúzája, akit ismét maga körül érez keringeni, sőt akit e napon mintha meg is pillantott volna valahol, útközben!

A harmadik fejezet Cserna főnök úr házi poklát tárja fel. A nagy művészettel és meleg szívvel rajzolt derék ember eleve feladja a játsz-

mát mérnökével szemben és halálba készül. Látszólag közömbös délutáni szieszáján mosolygással kendőzött siralomházi lelkiállapotban búcsúzik apró gyermekeiktől. Az egész regénynek itt van mintegy az érzelmi mélypontja.

A negyedik rész a gépkocsi-kirándulás fejleményeit robbantja ki; Móricz szavával: „uff... milyen fűledt a levegő”. A főnökné felkiáltkozik Rassovszky lakásán, aki magában „mély morális felháborodással” fogadja, de végül is szájon csókolja. Az asszony az izgatottság tetőpontján elalél, majd kudareccal távozik a találkáról. Közben a mérnököt főnökéhez hívják.

A két férfi dialógusa tölti ki a végső, kurta fejezetet. Rassovszky, a főnökhöz menet, utcai ellesett beszélgetésből megtudja, hogy multjának rontó szelleme, aki egész életét felforgatta s belőle, az alföldi földbirtokos-fiból titánit-fejtő bányamérnököt csinált: itt él Kereszten, és nem más, mint a rejtélyes szövetkezetesné! A főnök szobájában felizgatott lelkiállapotában nyomban a revolvert pillantja meg. — Majd arra is sor kerül — mondja a főnök — de előbb olvasd ezt! — Es odatartja a Ferenc Ferdinánd megvilkolásáról szóló táviratot... Kitér a háború s — mint Móricz mondja — felrobbantja a regényt.

S itt haramlanék a kritikusra a továbbképzelés hálátlan feladata. Az elkészült részben elhelyezett motívumok két lehetőség felé mutatnak. Vagy a medúza-motívum kerekedik felül s a mérnök áldozatul züllik találmányostul-mindenestül, vagy a glorióla-szólam bontakozik ki diadalmasan s Eugénianak sikerül kiolvasztania Rassovszky életéből a szennyfoltot, ami bizonyára nehezebb vállalkozás a titánere kiolvasztásánál is.

De ezek csak kevésértékű hozzávetések. Ami pozitívumot a meglévő töredék nyújt, abból nem igen lehet művészileg harmónikus egészre következtetni. A megnyitó részben, a kántor-tanító rajzában Móricz elemében van: kitűnő reális szemlélettel dolgozik, s el is éri a művészi elhíttést. A mérnök sok szálból sodort lelkivilágában azonban mintha maga is némileg tapogatóznék. Ezt az alakot az író sem látta valójában s ennél fogva az alak láttatásában

is a maga mértékén alul marad. Igazán szólva, talán nem is csak a világháború némitotta el a mesélőt, hanem egy kissé az is, hogy meséjét az első folytatások megírásakor még nem érlette meg egészszé és nagy méreteiben összhangzatossá.

Az olvasókat még így csonkán is bizonyára leköti a regény. Móricz kiváló képességei minden lapján megmutatkoznak. Elevensége és ereje még az ellenszenves helyeken is lebilincsel. Alig van ma írónk, aki már első soraival annyira ki tudna ragadni olvasósobánkból, mint Móricz. Mesemondása mintegy elválik a papirostól és észrevétlenül ott találjuk magunkat az érdekes, színes milieuban. Ez a gazdagon rajzolt, újszerű környezet magában is érdeklődést biztosíthat a *Jó szerencsének*. S az erotika nagyszámú híveit sem bocsátja el üres kézzel Móricz: e tekintetben dús és változatos leleménye.

S ennek az elszántan naturalista írónak szíve is van. Néha — kivált egy-egy kismember-epizódista megrajolásában — megindító humort csillant meg. Ilyen ebben a regényben az öreg Imre paraszt figurája. Ez Cserna főnök úrhoz állít be valami kéréssel. A főnök éppen a kerti pázsiton hever, s úgy marad Imre jöttén is. „Az öreg paraszt zavarban, tétován állott, nem bírta elviselni, hogy ő olyan magasan és lábbon álljon, mikor a nagyságos bányafőnök úr a földön, ledöntve hányafőnök — kapta magát, leguggolt elé s kalapját a földre téve, instált.“

Ez a pár sor paraszt-ábrázoló irodalmunk javából való. Ilyenekben tetszik ki Móricz igazi ereje s éppen nem a regény egészének gyengén fejlesztett, sokatmarkoló és rikító romantika felé tévelygő kompozíciójában.

Rédey Tivadar.

Beszédek. (*Ravasz László, Kőrösi Endre, Brisits Frigyes, Nagy József beszédek.*) Ravasz Lászlónak két beszédét hozza egy kis füzet. Az egyiket Tisza Istvánról és a magyar tragédiáról valamelyik Tisza-émlékünnepélyen, a másikat „Műalkotás és műelvezet“ címmel a Kisfaludy-Társaságban mondotta el a szerző. Mind a két beszéd a szónok már ismert jelességeit tünteti fel: nemes eszményiséget, tárgyát emelkedett szempontokból vizsgáló te-

kintetet, költői erőt a gondolatok szemléltetésében, a nyelvnek bizonyos kötöttségét és tömörségét, mely óvatosan kerül a politikai szónoklatainknál oly gyakori ballasztokat. A beszédek belső formája is műgondra vall. Az elsőben nemzetünk eddigi életének tragikus vonalát szemlélteti, hogy azután a valóban tragikus hős egyéni kiválóságának képét rajzolja elénk. A képen azonban intimebb vonások is feltűnnek, hogy közelebb hozzák a hallgatóhoz a hősben az embert. De ha a nemzet sorsa is, kiválóbb férfiai végzete is tragikus: van-e a további küzdelemre ok, hit és erő? Ravasz László szép fordulattal emel ki a pesszimista légkörből: „... éreznünk kell, hogy a tragédiának vége; most kezdődik az eposz. A tragikum feloldása a vértanúság, mint áldozati erő. Amikor az elesett hős titokzatos, éltető erővé változik, a kihullott vér magként csirázni kezd, a lebukott csillag odalenn szent gyökérré válik. Ilyenné lett Tisza István is.“ E gondolat kapcsán a szónok költői képpel jósolja meg Tisza hitének, erejének, hűségének és komolyságának eljöveteletét s így beszéde a nemzeti jövőbe vetett bizalom hangjában csendül ki.

A másik beszéd azt a kérdést veti föl: hogyan alkot a művész? A műalkotásban nyilatkozó misztériumról szól, de kiemeli az alkotás öntudatosságát és szabadságát is. Majd a lángész vonásairól, a fantázia szerepéről, az intuicióról, mely a dolgok jelentését felismeri, az ihletről (produktív hangulat) stb. beszél s különösen szépen fejtegeti a küzdelmet, mely a művész és tárgya, e „két birkózó élet“ közt végbemegy. E beszédnek mondott poétikus értekezés gazdag szemléltető gondolatokban, több megfigyelése (így különösen az ihletre vonatkozó) az igazság frapáns erejével hathat mindenkire, aki e „szent“ látat csak egyszer is érezte. A szerkesztés és kifejezés már említett hatalmát és tömörségét e beszédben már azzal is érezteti a szerző, hogy témáját — mely újabb német esztétikusokat kötetek megírására csábít — egy beszéd kereteibe zsugorítja s a téma „jelentését“ mégis szabatosan fejti föl.

Ami Ravasz László beszédeinek szónoki modorát, nyelvét, stíljét illeti, e retorikai elemeket lapunk